

מעגלי מקום וזמן – משהו על חוני של ההווה

ישראל רוזנסון

ספק נרדם, ספק מתעורר, חוני ממשיך להשפיע. הדמות הקסומה הכלואה מרצון בעוגתה שחגה לה, בתוככי גבול גיאומטרי ללא ממשות פיסית שהתוותה; הדמות שכל כולה התכנסות אל העצמי התחום בגדרות שגדר לעצמו, ממשיכה לרתק את הרוצים לחדור פנימה מבעד לגבול הבלתי נראה הזה. כמוהו כעץ הכלוא בעוגתו¹ וזועק לרחמי שמים, איננו יכול לפנות אל האופקי ולא נותר לו אלא הכיוון של מעלה – ניצב חוני בדד. ממדי הרוחב חסומים בכוח גזרה פנימית שגזר ונותר רק המבט למעלה. האם יכלה הספרות לוותר על גיבור שכזה? רחל עופר במאמרה היטיבה להראות כמה עמוקה חדירתו אל השירה העברית.² אנו ננסה להראות רישום אחר שלו בהווה, צדדים פחות רשמיים של נוכחותו הבלתי ניתנת לכליאה של האיש המיוחד הזה; דרך אחרת שבה התרבות הישראלית מפרשת אותו.

מעגלי המקום

קברו של חוני מזוהה היום בחצור הגלילית. מסורות מאמצע ימי הביניים מזהות את קברו בכפר פרעם בשיפוליו המזרחיים של הגליל בואכה עמק החולה;³ היום "כלא" אותו

* הערתי המוצעת בזאת קטנה, אך מעגל התודות גדול. בינתיים נסתפק ביוצרים: אהרון אלמלם ואהוד בנאי, בשירתם ובשיחתם, רחל עופר במאמרה (הערה 2), ובידידי כאח לי שמיל קליין. ובע"ה עוד נחזור לחצור.

1 ראה מועד קטן פ"א מ"א: "משקין בית השלחין במועד ובשביעית, וכו', אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון, ואין עושין עוגיות לגפנים"; תוספתא שביעית פ"א ה"ז: "אלו הן עוגיות: אילו בדידן שביעיקרי אילנות". וראה גם בערוך השלם, מהדורת קהוט, ערך אגיא, עמ' כב-כג: "ועוגיות הן חפירות קטנות סביב עיקרי האילנות יתקבצו שם המים".

2 רחל עופר, "בתוך המעגלים ומחוצה להם – חוני המעגל בשירה העברית המודרנית", בגיליון זה של "דרך אגדה", עמ' 231-267.

3 ראה: ד' וילנאי, מצבת קודש בארץ ישראל, ירושלים תשכ"ג, עמ' רצח-רצט; צ' אילן, קברי צדיקים בארץ ישראל, ירושלים תשנ"ז, עמ' 331-332.

המרחב המוניציפלי של העיירה חצור הגלילית. אך חוני לא נקבר פה. חוני זה, שהמקום היחידי המקושר עמו הוא ירושלים (על פי קדמוניות היהודים יד 24, הומת בה), הוא חלק מתופעה מרתקת של קברי קדושים ממרחב הקדושה הגלילי. הקבור איננו, אך הוא "שייך". מקום קדוש הוא מקום סואן. דומה בחיצוניותו לקברים קדושים הפזורים בגליל לרוב, ובכל זאת יש הבדל. הרחבה שלפני ה"קבר" שונה: מצויר בה מעגל גדול, צפוי. המעגל אינו כולא איש. בדרך הנוהרים אל ה"קבר" המבט מופנה קדימה, לא למטה. הכל דורכים, רומסים, המעגל נפרץ. חוני של חצור הוא אישיות ציבורית מאוד. זהו אולי הקסם במקומות הקדושים הללו – אין בהם היירארכיה, וכולם שווים לכולם. גם מעגלו הסמלי של חוני נפרץ. הכל דורכים רומסים – והצדיק? עד כמה שבינתי מגעת, הצדיק מצדיק.

מעגלי הזמן

לכל צדיק יש טקס, ואין לך צדיק אמיתי ללא הילולה, וגם לחוני יש הילולה. מה ההיגיון במועדי ההילולות? כמו ההיגיון במקומות הקבורה: היגיון מסוג אחר. איני יודע איך נתגלגל חוני לכפר פרעם, ואם לא בא אלא להעלות את קרנה של חצור הגלילית דיינו. אני יודע – או למצער אני חש שאני יודע – מהו ההיגיון במועד ההילולה: ה' באייר. יום קדוש, יום שבו נפרץ המעגל ההיסטורי, שבו נתברר שבשוב ה' את שיבת ציון לא היינו חולמים, אלא היינו במציאות. לצערי, התברר לי כי לא כל הבאים בשערי ההילולה מסכימים לדרשה הזו. היו שהעניקו הסבר ציני לאין ערוך, מבוסס על הצורך לחגוג את יום העצמאות במקום נידח כחצור במקום חשוב כקבר חוני; והיו שנשבעו בנקיטת חפץ (בדרך כלל בתוספת: "מה אינך יודע?") כי במערתו הופיעה הכתובת על הקיר – "ד' באייר". מסקנה – התרבות העממית והתרבות הדרשנית חייבות להתפייס באופן דחוף; מהמקום הגדול צריכות לצאת דרשות גדולות. יוצרי חצור – חישבו על כך. אני אוהב את הקישור בקשר הזיעה ל"עמך" בקברים הקדושים ואינני מתנזר מההילולות, אך לא תמיד מזהה בהן את דגלי ישראל ושאר סמלים ציוניים. חבל, אך הקהל קובע ואני אינני הקהל. הילולת ה' באייר, יחגוג אותה מי שיחגוג ואיך שיחגוג, היא ציונית למהדרין – פרשנות לאגדה קדומה מבית מדרשו של שר ההיסטוריה.

עוד מעגלי מקום

בחצור הגלילית מתחנכים ילדים בבית ספר דתי על שם חוני המעגל; מאחיהם הצעירים יהיו שיפתחו את חוק לימודיהם בגן חוני; ויש רחוב, וכמובן בית כנסת, על שם חוני המעגל. פה ושם תפגוש גם ילדים בשם חוני! אם תשמע "חוני, בוא הביתה מיד", אל תחשוב על "צא מן המעגל". זכור כי חוני בבית, בחצר, בחצור. זמן חוני הותך; עבר והווה התערבבו עד לבלתי הכר. בחצור של חוני, חוני הוא נושא לכתיבה ושירה.

השנה – תשס"ג – הועילה תפילתו של חוני, ונישאה "ברכת הגשם". המקום – קברו של חוני. והרי שיר תחינה של מאיר אלמלם בן חצור, יוצר מחצור:

לפניך השם אנו עומדים ומתפללים
אנא הורד לבניך בחסוך גשמים
כשם שעמד התנא חוני המעגל
ממקומו ולא זו ואלו התפלל
ובטובך הגדול הורדת להם גשמים
והבאת ברכה לעם ברחמים.

בזכות התנא חוני המעגל את תפילותינו אנא קבל
השב הרוח והורד הגשם לעמך ישראל.

לכבוד זה היום עשה השם
נגילה ונשמחה בו
נהלל בשירה ובריקודים
מתוך כך אנו מיחלים
שתוריד לעמך ישראל
באהבה גשמים

בזכות התנא חוני המעגל את תפילותינו אנא קבל
השב הרוח והורד הגשם לעמך ישראל.

נחלים ותהומות מעיינות ישובו
יתמלאו במים רבים
שיתברכו מפי עוללים
גשמי ברכה כשפע תחל
מזה המקום של חוני המעגל

בזכות התנא חוני המעגל את תפילותינו אנא קבל
השב הרוח והורד הגשם לעמך ישראל.

ועוד מעגלי זמן

יש זמן ובצורת פקדה את ארצנו, ו"גשמי ברכה כשפע תחל, מזה המקום של חוני המעגל". תחינות פשוטות צומחות במקומו של חוני, פשוטות וקורעות לב. אולי הבצורת היא המעודדת את הפשטות, בגלל המים; הקריאה למים – אולי הקריאה הטבעית ביותר – איננה סובלת את תחכום היתר. ואולי אישיותו של חוני שכמעט הוחרם על ידי בית המדרש הרשמי (שמעון בן שטח), חוני איש העם, היא התובעת את הפשטות.

כאמור, בחצור שבה נישאה התחינה, נישאה גם ברכת הגשמים. עבר זמן הבצורת ממקומו של חוני.

בפייטנות העברית הקדומה מצאתי רק איזכור אחד לחוני והגשם: "דְּעֵנִי לְחוּנֵי הַמַּעְגָּל עֲנֵנִי", תוספת מדהימה לפיוט "עננו" בתענית ציבור הקוראת לגשם.⁴ בחצור השלימו את החסר.

מעגל הזמן העובר

הרהורים בעקבות שיחה מרתקת עם אהוד בנאי. אהוד בנאי, יוצר הנוגע בדרכו המיוחדת במקורותינו, מרתק אותי, וחוני מרתק אותו. בשיר "זמנך עבר" שכתב והלחין, הרמויות "עכשוויות" לחלוטין. עבר הזמן או לא – הכל עכשווי: המצבים, האמירות. היכן חוני? לימים, כך טען, הבין כי שלא במשים כתב את שירו בהשראת סיפור חוני.

זמנך עבר

בחלומי חזרתי לבית הספר התיכון
למסיבת פורים
ווקסמן עמד בפניה מבוש,
זה היה לפני שהוא התחיל עם הנודים.
"חשכתי שאתה בהודו" אמרתי לו
"אני בהודו" הוא אמר
"וגם אתה עכשיו בהודו
אתה לא מרגיש מוזר?
אנחנו כאן אורחים לרגע
הבט סביב,
זאת לא המסיבה שלנו,
אתה מקשיב?"
"אני מקשיב" אמרתי לו
"וזה באמת שיר לא מוכר"
"נכון מאד" אמר לי ווקסמן –
"זמנך עבר".

בחלומי חזרתי לבית הספר התיכון
לטיול שנתי

4 ד' גולדשמידט, סדר תענית ציבור במחזור רומא, ירושלים תשל"ט, עמ' 180. וראה התצלום להלן.

רוזמן נעלם עם הטייפ הנייד,
פתאום שמעתי אייבירוד בין השיחים,
"המשאית לא תחכה" קראתי לו
"שיסעו כבר!" הוא אמר
"אני לא זו מכאן עד סוף הצד
זה קטע נהדר!
אנחנו כאן אורחים לרגע
הבט סביב,
זאת לא המשאית שלנו
אתה מקשיב?"
"אני מקשיב" אמרתי לו
"אבל מתחיל להיות לי קר"
"להתראות" אמר לי רוזמן –
"זמנך עבר"

בחלומי חזרתי לבית הספר התיכון
ולא הכנתי שיעורים.
פיקסמן מזיע, רמוז לי לבוא,
הוא רצה שנסתלק אליו לשמוע תקליטים.
"הפעמון כבר מצלצל" אמרתי לו
"שיצלצל" הוא אמר
"אין בכלל ממה לפחד
הכל כבר עבר,
אנחנו כאן אורחים לרגע
הבט סביב,
זה לא הפעמון שלנו,
אתה מקשיב?"
"אני מקשיב" אמרתי לו
"וזה חלום כל כך מוזר"
"תתעורר" אמר לי פיקסמן –
"זמנך עבר".

אני מחפש את חוני, מנסה לצאת ממעגלי השיר, מנסה להעיר משהו שרדום בו. "בחלומי חזרתי" – פגישה עם דמויות ספק מוכרות ספק חדשות, הנמצאות במצבים ספק ברורים,

ספק לאו. כה מוכרת ההרגשה ש"זו לא המסיבה שלנו", שזמננו עבר. אני מפרש: "זמנך עבר" – הדרמשמעות של הזמן. שתי משמעויות המשלימות זו את זו: האחת שלילית למדי: הזמן שהוקצב לך עבר, חלף. אתה לא שייך לכאן, המסיבה היא של מישהו אחר. השנייה חיובית למדי: זמנך הוא העבר, יש לך זמן, זמן אמיתי וממשי, באמת דבר לא חלף, רק שזמנך הוא העבר. לא חלף, הצטבר. אתה, אני, כולנו, שייכים לעבר. העבר הוא הבסיס האמיתי שלנו. אני, ואהוד בנאי, וכן, גם חוני. לנו, תלמידי חוני, הזמן האמיתי הוא תמיד העבר. נשמע קצת לא מערבי, קצת לא צעיר – הרבה חוני.

במאמר שכתב בגיליון "מסע אחר" שהוקדש לנושא הזמן, הסביר אהוד בנאי מעט על השיר מן העבר (שלו), שמתפרש לו בעת הכתיבה, בהשראת חוני: "כשכתבתי את השיר בשנת 1987 לא הכרתי את הסיפור המופלא הכמעט פסיכודלי על חוני המעגל, רק לאחרונה יצא לי לקרוא אותו בגמרא במסכת תענית, והופתעתי לעמוד על נקודות הדמיון בינו לבין השיר שלי"⁵. ואהוד בנאי ממשיך בהרהורים פרשניים-דרשניים: "הגמרא לא מסבירה איך ולמה זה קרה, ואיך אדם יכול בכלל לישון במשך שבועים שנה. אולי רצתה הגמרא להראות מה קורה לאדם שנזרק מחוץ לזמן, שנוסע במכונת זמן אל העתיד שעובר את הגבול האנושי טרם זמנו. הגמרא לא מנסה להסביר. היא משאירה לנו את מלאכת הפירוש"; וטווה את הזיקה לשיר: "בחלומי חזרתי בעוד שבועים שנה לבית הספר התיכון ולא מצאתי שם לא את וקסמן ולא את רוזמן ולא את פיקסמן, ולא היה עם מי לדבר ולצחוק ולא היה עם מי לברוח משעור התעמלות ולשמוע תקליטים. אמר רבא: 'זה שאומרים הבריות או חברותא או מיתותא'; ומסיים בחוני קצת מוסיקלי: "חוני יוצא והולך לבדו בשביל אל מחוץ לעיר מרחוק מתוך אחד הבתים מישהו מפזם לעצמו שיר זה באמת לא מוכר, חושב לעצמו חוני, ואומר לעצמו בשקט: זמנך עבר חוני זמנך עבר. מסיימת הגמרא 'חלשה דעתו וביקש רחמים ומת'".

בדברים שנשא בכינוס של "ראש יהודי" בט"ו בשבט השנה חזר אהוד בנאי לשאלת חוני – מדוע הצטער? ומה הקשר ל"בשוב ה' את שיבת ציון"? אציג את עיקרי דבריו כפי שהבנתי בתקווה שיפרסמם באופן מסודר. כמוסיקאי אהוד בנאי חווה מעגל זמן מסוים הקשור בצלילים (קשור בשביעיות של צלילים – שבעה צלילים). במוכן זה, אדם החשוף למוסיקה חי במעגל השבע. אבן עזרא על הפסוק העומד בבסיס סיפור חוני, "שיר המעלות", אמר כך: "שיר המעלות בשוב ה' (תהלים קכו א) – טעם זה השיר כטעם שיר העליון". זה יהיה לעתיד לבוא – מבין אהוד בנאי – משהו מוסיקלי (שיר) עליון יותר שיתגלה ויהיה כרוך בתוספת צלילים. כך עולה לדעתו מדברי חז"ל. מעגל הצלילים יתרחב – עשרה במקום שבעה. אם הבנתי כראוי, אנחנו נמצאים על גבול המיסטיקה: הצלילים יתרבו, מעגל הזמן יתרחב. חוני המתודע לשיר העליון, המתעלה, מצטער.

5 א' בנאי, "זמנך עבר, חוני", מסע אחר 120 (2001), עמ' 70.

העימות עם הרחבת הזמן איננו פשוט. חוני מצטער. גם אני מצטער. קשה לקלוט רעיונות כאלו, לחוני, ובוודאי לי. מושגי הזמן שלנו – מסתבר – אולי לא מורגשים אך הם מוצקים מאוד. קשה לחוות את שינוי הזמן. אולי מוסיקאים יכולים להבין את חוני יותר ממני. פנים רבות לחוני, מעגלים רבים.

תמונות מקברו של חוני המעגל ונכדיו בחצור. שימו לב למעגל ברחבת הכניסה.

המעגל של חוני – תשס"א

